BUYUK DAVLATLAR RAQOBATI SHAROITIDA MARKAZIY OSIYO: “C5+1” FORMATLARI QIYOSIY TAHLILI

Shukriddinov Doniyor Komiljon o‘g‘li,
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
“Xalqaro munosabatlar” yo‘nalishi 1-kurs talabasi
doniyorshukriddinov@gmail.com
ILMIY RAHBAR: siyosiy fanlar falsafa
doktori, dotsent Qalqonov Nuriddin Tashpulatovich

ANNOTATSIYA:

Maqolada Markaziy Osiyo davlatlari bilan AQSh, Xitoy, Rossiya, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va boshqa tashqi aktorlar o‘rtasidagi “C5+1” formatlarining 2004–2026-yillardagi shakllanishi va rivojlanishi to‘rt bosqichli “institutsionalizatsiya zinapoyasi” modeli asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, formatlar ko‘payishining Markaziy Osiyo mintaqaviy subyektligiga ta’siri hamda O‘zbekistonning format diplomatiyasidagi o‘rni yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar:

C5+1, Markaziy Osiyo, buyuk davlatlar raqobati, minilateralizm, hedjirlash, ko‘p vektorli siyosat, institutsionalizatsiya, O‘zbekiston tashqi siyosati, mintaqaviy subyektlik.

Annotation

The article provides a comparative analysis of the emergence and development of the “C5+1” formats between the Central Asian states and the United States, China, Russia, the European Union, Japan and other external actors in 2004–2026, based on a four-stage “institutionalization ladder” model. It also examines how the proliferation of these formats affects Central Asia’s regional agency and highlights Uzbekistan’s role in format diplomacy.

Keywords:

C5+1, Central Asia, great power competition, minilateralism, hedging, multi-vector policy, institutionalization, foreign policy of Uzbekistan, regional agency.

Аннотация

В статье на основе четырёхступенчатой модели «лестницы институционализации» проводится сравнительный анализ становления и развития форматов «С5+1» между государствами Центральной Азии и США, Китаем, Россией, Европейским союзом, Японией и другими внешними акторами в 2004–2026 гг. Также раскрываются влияние умножения форматов на региональную субъектность Центральной Азии и роль Узбекистана в форматной дипломатии.

Ключевые слова:

С5+1, Центральная Азия, соперничество великих держав, минилатерализм, хеджирование, многовекторная политика, институционализация, внешняя политика Узбекистана, региональная субъектность.

KIRISH

Mustaqillikning dastlabki o‘n yilliklarida Markaziy Osiyo xalqaro adabiyotlarda ko‘pincha buyuk davlatlar raqobatining “obyekti” sifatida tasvirlangan. A. Cooley esa mintaqa hukumatlari tashqi aktorlarga o‘z “mahalliy qoidalari”ni o‘tkazishini ko‘rsatib, bu yondashuvga e’tiroz bildirgan [1]. So‘nggi yillarda bu munozaraga yangi dalil – “C5+1” formatlarining ko‘payishi qo‘shildi: bunday formatda tashqi aktor besh davlat bilan yagona mintaqaviy guruh sifatida muloqot qiladi. Birinchi bunday tuzilma – “Markaziy Osiyo + Yaponiya” muloqoti – 2004-yil 28-avgustda Astanada tashkil etilgan [5], “C5+1” atamasi esa 2015-yil 1-noyabrda Samarqandda AQSh bilan bo‘lgan vazirlar uchrashuvidan so‘ng keng tarqalgan [14].

Masalaning dolzarbligi shundaki, 2022–2026-yillarda o‘nta tashqi aktor Markaziy Osiyoning beshala davlat rahbari bilan ilk bor sammit o‘tkazdi. Mavjud

tadqiqotlar esa odatda bitta formatni yoki bitta davlatning strategiyasini o‘rganadi [2]; formatlarni yagona mezon bilan taqqoslaydigan ishlar deyarli yo‘q.

ASOSIY QISM

Adabiyotlar tahlili va nazariy asos. Mavzu bo‘yicha adabiyotlarni uch yo‘nalishga ajratish mumkin. Birinchisi – «Buyuk o‘yin» tanqidi: A. Cooley mintaqa rejimlari tashqi kuchlarni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yib, o‘z suverenitetini mustahkamlashini ko‘rsatgan [1]. Ikkinchisi – hedjirlash: Kuik Cheng-Chwee uni muvozanatlash ham, ergashish ham bo‘lmagan, bir vaqtning o‘zida bir nechta yo‘nalishda xavfni kamaytiruvchi «oraliq» strategiya deb ta’riflagan [3]. Uchinchisi – «C5+1» formatlarining o‘zi. F. Tolipov formatni tahlil qilib, mintaqa avvalo o‘zaro integratsiyani kuchaytirishi lozimligini ta’kidlagan [6]. M.Rahimov monografiyasida “Markaziy Osiyo + Yaponiya», “Markaziy Osiyo – Koreya Respublikasi” va “Markaziy Osiyo + AQSh” formatlari yangi ko‘p tomonlama mexanizmlar sifatida tahlil qilingan [5]. F.Khakimov esa “C5+1”ni mintaqaviy manfaatlarni tashqi hamkorlik bilan uyg‘unlashtiruvchi “moslashtirish mexanizmi” deb atab, uning zaif tomonlari – kun tartibini tashqi aktor belgilashi va rasmiy institutlar yo‘qligini ko‘rsatgan [2].

Nazariy asos. Tadqiqot ikki tushunchaga tayanadi. M. Naím ta’rificha, minilateralizm – muammoni hal qilish uchun natijaga eng ko‘p ta’sir qiladigan «sehrli son»dagi ishtirokchilarni yig‘ish [4]; «C5+1» uning mintaqaviy ko‘rinishidir. Hedjirlash nuqtai nazaridan esa ko‘p sonli formatlar bitta hamkorga haddan tashqari bog‘lanib qolmaslik vositasidir [3]. Shunga ko‘ra **gipoteza** ilgari suriladi: formatlar sonining o‘sishi mintaqaning tanlash erkinligini kengaytiradi, ammo formatlarning institutsional chuqurligi teng emasligi sababli eng chuqur institutsionallashgan hamkor uzoq muddatli ustunlikka ega bo‘ladi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot qiyosiy-tarixiy usul va hujjatlar tahliliga asoslanadi; kuzatuv davri – 2004-yil 28-avgustdan 2026-yil 24-oktabrgacha. Tahlilga

Markaziy Osiyoning beshala davlati yagona guruh sifatida ishtirok etgan va kamida bir marta rahbarlar sammiti o‘tkazilgan formatlar kiritildi; ShHT, MDH va Turkiy davlatlar tashkiloti kabi a’zolikka asoslangan tashkilotlar tahlildan chiqarildi. Asosiy manbalar – O‘zbekiston Prezidentining rasmiy sayti, UzA, xorijiy davlatlar tashqi ishlar idoralari materiallari va sammit deklaratsiyalari; ular yetarli bo‘lmaganda axborot agentliklari ma’lumotlaridan foydalanildi, tasdiqlab bo‘lmagan raqamlar esa tahlilga kiritilmadi.

Analitik model – «institutsionalizatsiya zinapoyasi». Har bir format to‘rt bosqich bo‘yicha baholandi: I – tashqi ishlar vazirlari muloqoti; II – davlat (hukumat) rahbarlari sammiti; III – doimiy organ (kotibiyat); IV – barcha ishtirokchilar imzolagan shartnoma. Model faqat ko‘p tomonlama «C5+1» mexanizmining chuqurligini o‘lchaydi: ikki tomonlama shartnomalar va boshqa tashkilotlar orqali aloqalar (masalan, Rossiyaning MDH, KXShT va YeOII doirasidagi aloqalari) hisobga olinmaydi.

NATIJALAR. To‘plangan ma’lumotlar formatlar uch to‘lqinda shakllanganini ko‘rsatadi. **Birinchi to‘lqin (2004–2015)** vazirlar darajasida kechdi: “Markaziy Osiyo + Yaponiya” (2004, Astana) [5] va AQSh bilan “C5+1” (2015, Samarqand) [14]. **Ikkinchi to‘lqinda (2019–2022)** yangi vazirlar formatlari paydo bo‘ldi: Hindiston (2019, Samarqand), Italiya (2019, Rim), Xitoy (2020, video shaklda) va KADHK (2022, Ar-Riyod). **Uchinchi to‘lqin (2022–2026)** – “sammit inflyatsiyasi”: 2004–2021-yillarda tahlil qilingan formatlarning birortasi ham to‘liq tarkibdagi rahbarlar sammitiga chiqmagan bo‘lsa, keyingi besh yilda o‘nta aktor muloqotni oliy darajaga ko‘tardi.

Formatlar bo‘yicha asosiy natijalar quyidagicha.

Xitoy. Birinchi sammit 2023-yil 19-mayda Si’anda o‘tdi, kotibiyat 2024-yil 30-martda Si’anda ochildi [19]. 2025-yil 17-iyunda Astanadagi ikkinchi sammitda Abadiy yaxshi qo‘shnichilik, do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risidagi shartnoma imzolandi [7].

AQSh. Format kotibiyati 2022-yilda tashkil etilgan [14]. Sammitlar 2023-yil 19-sentabrda Nyu-Yorkda [14] va 2025-yil 6-noyabrda Oq uyda o‘tdi; ikkinchisida O‘zbekiston Prezidenti rotatsion doimiy kotibiyat tuzish va keyingi sammitni Samarqandda o‘tkazishni taklif qildi [11]. 2026-yil 19-oktabrda Samarqanddagi vazirlar uchrashuvida O‘zbekiston format kotibiyatida hamraislikni zimmasiga oldi [13].

Rossiya. Sammitlar 2022-yil 14-oktabrda Astanada va 2025-yil 9-oktabrda Dushanbeda o‘tdi; ikkinchisida 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan qo‘shma harakatlar rejasi qabul qilindi [10].

Germaniya. Sammitlar 2023-yil 29-sentabrda Berlinda va 2024-yil 17-sentabrda Astanada [9] bo‘lib o‘tdi.

Yevropa Ittifoqi. 2025-yil 4-aprelda Samarqanddagi birinchi sammitda munosabatlar strategik sheriklik darajasiga ko‘tarildi, «Global Gateway» doirasida 12 mlrd yevrolik investitsiya paketi e’lon qilindi [16].

Yaponiya. 2025-yil 20-dekabrda Tokioda birinchi rahbarlar sammiti o‘tib, keyingi besh yilga 3 trillion iyenlik biznes loyihalari maqsadi belgilandi [17].

Koreya Respublikasi. 2026-yil 16-sentabrda Seuldagi birinchi sammitda sammitlarni ikki yilda bir o‘tkazishga va ikkinchisini 2028-yilda Astanada o‘tkazishga kelishildi [18].

Hindiston, KADHK va Italiya. Hindiston bilan birinchi sammit 2022-yil 27-yanvarda video shaklda o‘tib, uni ikki yilda bir o‘tkazishga kelishildi [20], biroq ochiq manbalarda ikkinchi sammit haqida ma’lumot uchramaydi. KADHK bilan birinchi sammit 2023-yil 19-iyulda Jiddada o‘tdi, 2025-yil 5-mayga Samarqandda rejalashtirilgan ikkinchisi esa keyinga qoldirildi [8]. Italiya formati 2025-yil 30-mayda Astanada ilk bor rahbarlar darajasida o‘tkazildi [15].

1-jadval. «C5+1» formatlarining institutsionalizatsiya darajasi (2026-yil 24-oktabr holatiga)

Aktor	I. Vazirlar muloqoti	II. Birinchi rahbarlar sammiti	Sammitlar soni	III. Doimiy organ	IV. Shartnoma	Bosqich
Xitoy	2020	2023, Si’an	2	Kotibiyat, Si’an (2024)	Shartnoma (2025)	IV
AQSh	2015	2023, Nyu-York	2	Kotibiyat (2022)	Yo‘q	III
Rossiya	–	2022, Astana	2	Yo‘q	Yo‘q	II
Germaniya	–	2023, Berlin	2	Yo‘q	Yo‘q	II
Koreya	–	2026, Seul	1	Yo‘q	Yo‘q	II
Yaponiya	2004	2025, Tokio	1	Yo‘q	Yo‘q	II
Yevropa Ittifoqi	–	2025, Samarqand	1	Yo‘q	Yo‘q	II
Italiya	2019	2025, Astana	1	Yo‘q	Yo‘q	II
KADHK	2022	2023, Jidda	1	Yo‘q	Yo‘q	II
Hindiston	2019	2022 (video)	1	Yo‘q	Yo‘q	II

Izoh: «–» – tahlil qilingan manbalarda vazirlar muloqotining boshlanish sanasi qayd etilmagan. Jadval muallif tomonidan 3.1–3.2-bandlardagi manbalar asosida tuzilgan.

Jadvaldan ko‘rinadiki, o‘nta formatning barchasi II bosqichga yetgan, AQSh formati kotibiyat orqali III bosqichga ko‘tarilgan, yagona shartnomaviy (IV bosqich) format esa Xitoy formatidir. Xitoy formati vazirlar darajasida eng kech boshlanganlardan biri (2020) bo‘lsa-da, eng tez rivojlangan.

MUHOKAMA. Formatlar tipologiyasi. Natijalarga ko‘ra formatlarni uch turga ajratish mumkin. Birinchisi – *institutsional-shartnomaviy model* (Xitoy): muntazam sammitlar, kotibiyat va shartnoma formatni xalqaro-huquqiy rejimga aylantirgan; bu gipotezaning ikkinchi qismini qo‘llab-quvvatlaydi. Ikkinchisi – *resurs-tranzit modeli* (AQSh, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya, Koreya, Italiya): kun tartibi markazida muhim minerallar, transport yo‘laklari va energetika turadi [16; 17; 18], formatlar esa asosan investitsiya paketlariga tayanadi. Uchinchisi – *an’anaviy-integratsion model* (Rossiya): formatning II bosqichda turishi Rossiya ta’siri

kuchsizligini emas, balki uning chuqur aloqalari «C5+1»dan tashqarida – MDH, KXShT va YeOII doirasida shakllanganini anglatadi.

“Sammit inflyatsiyasi”: imkoniyat va xavf. Hedjirlash nuqtai nazaridan har bir yangi format boshqalariga muqobil bo‘lib, mintaqaning muzokara salohiyatini oshiradi [3] – bu gipotezaning birinchi qismini qo‘llab-quvvatlaydi. Biroq formatlar ko‘payishi ularning qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin: Hindiston formatidagi ikki yillik sikl hozircha bajarilmagan, KADHK bilan ikkinchi sammit qoldirilgan. Bundan tashqari, e’lon qilingan moliyaviy ko‘rsatkichlar (Yevropa Ittifoqining 12 mlrd yevrolik paketi, Yaponiyaning 3 trillion iyenlik maqsadi) bajarilgan investitsiya emas, balki siyosiy signal xarakteriga ega, kun tartibini tashqi aktor belgilashi esa formatlarning asosiy zaif nuqtasi bo‘lib qolmoqda [2].

Obyektdan subyektga. Formatlarning muhim oqibati shundaki, ular Markaziy Osiyoni yagona siyosiy birlik sifatida mustahkamlaydi: “+1” mantiqi mintaqa davlatlarini kun tartibini oldindan o‘zaro kelishib olishga undaydi. 2018-yil 22-iyunda BMT Bosh Assambleyasi O‘zbekiston tashabbusi bilan Markaziy Osiyoda mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash to‘g‘risidagi 72/283-rezolyutsiyani qabul qildi [21]. 2025-yil 16-noyabrda Toshkentda bo‘lib o‘tgan yettinchi Maslahat uchrashuvida Ozarbayjon formatga to‘laqonli ishtirokchi sifatida qabul qilindi, O‘zbekiston Prezidenti esa Maslahat uchrashuvlari reglamentini ishlab chiqish va rotatsion kotibiyat tuzishni taklif qildi [12]. Shu tariqa F. Tolipovning integratsiya avvalo mintaqaning o‘zida qurilishi kerakligi haqidagi xulosasi [6] amaliy tasdiq topmoqda.

O‘zbekistonning o‘rni. Rahbarlar sammitlari bo‘yicha asosiy maydon Astana hisoblanadi (Rossiya, Germaniya, Italiya va Xitoy bilan sammitlar), Samarqand esa formatlarning ta’sis va vazirlar darajasidagi uchrashuvlari (2015, 2019, 2026) hamda Yevropa Ittifoqi bilan birinchi sammit maydoni sifatida ajralib turadi. Shu sababli O‘zbekiston hissasini mezbonlik soni bilan emas, balki institutsional tashabbuslar – 72/283-rezolyutsiya [21], “C5+1” uchun rotatsion kotibiyat taklifi [11] va format

kotibiyatidagi hamraislik [13], Maslahat uchrashuvlari reglamenti [12] bilan baholash to‘g‘riroq. Qozog‘iston sammitlar mezbonligida yetakchilik qilsa, O‘zbekiston formatlarni institutsionallashtirish kun tartibini ilgari surmoqda; bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldiradi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi. Birinchidan, “C5+1” formatlari uch to‘lqinda shakllangan va 2022–2026-yillarda “sammit inflyatsiyasi” bosqichiga o‘tgan. Ikkinchidan, o‘nta formatning barchasi II bosqichga yetgan, AQSh formati III bosqichga, Xitoy formati esa 2025-yilgi shartnoma bilan yagona IV bosqichga ko‘tarilgan. Uchinchidan, formatlar ko‘payishi mintaqaning tanlash erkinligini kengaytirib, uni jamoaviy aktor sifatida mustahkamlamoqda, biroq institutsional chuqurlikdagi notenglik eng chuqur institutsionallashgan hamkorga ustunlik berishi mumkin; bu ilgari surilgan gipotezani qo‘llab-quvvatlaydi. To‘rtinchidan, O‘zbekistonning o‘ziga xos hissasi institutsional tashabbuslarda namoyon bo‘lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cooley A. Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – URL:https://www.hollingscenter.org/great-games-local-rules/
2. Khakimov F. “C5+1” as a Dovetailing Mechanism for Central Asia’s Regional Integration: Insights from Uzbekistan // Economic Diplomacy. – 2025. – Vol. 3, No. 1. – P. 114–121. – URL:https://doi.org/10.2478/ecdip-2025-0012
3. Kuik C.-C. The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore’s Response to a Rising China // Contemporary Southeast Asia. – 2008. – Vol. 30, No. 2. – P. 159–185. – URL:https://doi.org/10.1355/cs30-2a
4. Naím M. Minilateralism: The Magic Number to Get Real International Action // Foreign Policy. – 2009. –

URL:https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/

5. Rahimov M.A. Markaziy Osiyoda zamonaviy ko‘p tomonlama munosabatlar: monografiya. – Toshkent: «FAN», 2020. – URL:https://academy.uz/en/news/markaziy-osiyoda-zamonaviy-kop-tomonlama-munosabatlar-nomli-monografiyasi-nashr-qilindi
6. Tolipov F. The C5+1 on the Central Asian Geopolitical Chessboard // Horizons (CIRSD). – b.y. – URL:https://cirsd.org/horizon-article/the-c51-on-the-central-asian-geopolitical-chessboard/
7. Central Asia and China sign landmark treaty on eternal friendship and cooperation // Kun.uz. – 2025. – 18 iyun. – URL:https://kun.uz/en/news/2025/06/18/central-asia-and-china-sign-landmark-treaty-on-eternal-friendship-and-cooperation
8. Central Asia–GCC summit in Samarkand postponed // Kun.uz. – 2025. – 1 may. – URL:https://kun.uz/en/news/2025/05/01/central-asia-gcc-summit-in-samarkand-postponed
9. President of the Republic of Uzbekistan advocated for developing practical partnership between Central Asia and Germany // President.uz. – 2024. – 17 sentabr. – URL:https://president.uz/en/lists/view/7555
10. President of Uzbekistan outlines priorities of full-scale cooperation between Central Asia and Russia // President.uz. – 2025. – 9 oktabr. – URL:https://president.uz/en/lists/view/8559
11. The President of Uzbekistan calls for further expansion of partnership within the «C5+1» framework // President.uz. – 2025. – 6 noyabr. – URL:https://president.uz/en/lists/view/8635
12. Address by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Seventh Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia // President.uz. – 2025. – 16 noyabr. – URL:https://president.uz/en/lists/view/8674

13. «C5+1»: O‘zbekiston tomoni qanday tashabbuslarni ilgari surdi? // UzA. – 2026. – 19 oktabr. – URL:https://uza.uz/ar/posts/c5-1-ozbekiston-tomoni-qanday-tashabbuslarni-ilgari-surdi_924733
14. Factbox: US to host 10th C5+1 summit in Washington DC with Central Asian leaders // Anadolu Agency. – 2025. – URL:https://aa.com.tr/en/americas/factbox-us-to-host-10th-c5-1-summit-in-washington-dc-with-central-asian-leaders/3737134
15. There is a new level of relations with Central Asia – Meloni // ANSA. – 2025. – 30 may. – URL:https://www.ansa.it/amp/english/news/2025/05/30/there-is-a-new-level-of-relations-with-central-asia-meloni_0a25797a-5bbd-4403-ab67-dcd9123cb375.html
16. Joint press release following the first EU–Central Asia summit // European External Action Service (EEAS). – 2025. – 4 aprel. – URL:https://www.eeas.europa.eu/node/451375_en
17. The Summit of the «Central Asia plus Japan» Dialogue (Summary) // Prime Minister’s Office of Japan (Kantei). – 2025. – 20 dekabr. – URL:https://japan.kantei.go.jp/104/diplomatic/202512/20cajad.html
18. Seoul Declaration sets 30-year Korea–Central Asia agenda on minerals, energy, AI // The Korea Times. – 2026. – 16 sentabr. – URL:https://www.koreatimes.co.kr/foreignaffairs/20260916/seoul-declaration-sets-30-year-korea-central-asia-agenda-on-minerals-energy-ai
19. Launch of Central Asia–China Secretariat // The Times of Central Asia. – 2024. 1 aprel. – URL:https://timesca.com/launch-of-central-asia-china-secretariat/
20. India, Central Asia set up template for closer ties; summit to be held every two years // The Tribune (India). – 2022. – 27 yanvar. – URL:https://www.tribuneindia.com/news/nation/india-central-asia-set-up-template-for-closer-ties-summit-to-be-held-every-two-years-364737

21. Strengthening regional and international cooperation to ensure peace, stability and sustainable development in the Central Asian region: UN General Assembly resolution A/RES/72/283. – 2018. – 22 June. – URL:https://digitallibrary.un.org/record/1632221